

Egy poszthumán jövő kezdete?

DÚZS MIKLÓS

Pécsi Tudományegyetem, „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola

FRANK WEBSTER: *Theories of the Information Society*. (Fourth edition.) London, 2014. Routledge. xii + 404 p. ISBN: 978-0-415-71878-3

Ez a kötet a sokat vitatott neomarxista szociológus, Frank Webster (az Oxford Brookers University és több más egyetem professzora) összefoglaló művének negyedik kiadása. Művében az 1960-as, 1970-es évek óta napvilágot látott, az információs társadalmat leírni, definiálni próbáló megközelítéseket ismerteti, jelentős hangsúlyt helyezve az információs társadalom elméletének, társadalomtudományokon belüli szerepének meghatározására.

Webster az információs társadalom koncepciójában a hagyományos társadalomdefiníciók legkomolyabb kritikáját látja. A neomarxista iskola szerint a tudástársadalom, a hálózattársadalom, a posztmodern társadalom és a posztindusztriális társadalom vagy éppen az információs társadalom mind olyan fogalmak, amelyek azt a benyomást keltik, hogy a (mindenkori) jelen társadalmá teljesen új, előzmények nélküli. Ez a megközelítés azonban diszkontinuitást feltételez, mintha a jelen társadalmá csak úgy a semmiből keletkezett volna, és nem lenne köze a korábbi évszázadokhoz, nem örökölt volna tőlük semmit, ráadásul ez az ideológiai állásfoglalás azt is sugallja, hogy lényegében semmit sem tehetünk, a változásokat politikai realitásként el kell fogadnunk. Noha Webster maga is abból indul ki, hogy a globalizáció és az informatizálás új minőségi

elemek, azonban úgy véli, hogy ezek változatlanul a kapitalista struktúra részei, vagyis a mai társadalmak is a gazdasági, politikai és kulturális tőke felhalmozására épülő kapitalista társadalmak. Webster a címben szereplő kifejezést (információs társadalom) igyekszik minél inkább konkretizálni, a mű olvasása közben számos, az információs társadalom kialakulását leíró kritériummal találkozhatunk. Az értelmezések során a szerzővel ellentétes nézeteket képviselő gondolkodók nevei is előkerülnek – nem is kis számban.

Frank Webster az információs társadalom alábbi definícióit különbözteti meg: technológiai, gazdasági, foglalkoztatási, térszerű, kulturális. Nézzük sorban őket! A technológiai meghatározás szerinti új korszakban bárki számára elérhető és megvásárolható a számítógép, így a társadalom teljes spektrumában elérhető az információs és kommunikációs technológiák, melyek alapjaiban alakítják át a társadalmak szerkezetét, működését, ideértve a politikát, a gazdaságot és a kultúrát, következésképpen a hétköznapi életet is.

A gazdaság értelmezésénél már nagyobb bajba kerülünk. Szinte a lehetetlenséggel határos a különböző, gyorsan változó információs iparágak fejlődését megfelelő módon nyomon követni, leírni

– annyira összefonódtak és részévé váltak minden iparágnak.

Ha a foglalkoztatást nézzük, megállapítható, hogy megsokszorozódtak az informatikai állások, továbbá azok is, amelyek valamilyen szinten informatikai eszközök használatát igénylik. Webster egy egész fejezetet szentel Daniel Bell kutatásainak, aki szerint az információs társadalom a társadalmi kontroll, valamint az innováció és a változás kezelése érdekében a tudás körül szerveződik. Az új típusú társadalom kialakulása és fejlődése mögött az információs javak termelése a hajtóerő, elősegítve az emberi intellektus és kreativitás felvirágzását, háttérbe szorítva az anyagi javak termelését. A változások a nemek közötti egyenlőség megvalósulását és a közösségi tudat fejlődését is megkönnyítik. Hozzá kell tenni, hogy sokan nem mindenben értenek egyet Bell értelmezésével, főleg az általa használt kategóriák nagy számát kritizálják.

A ma már realitásnak tűnő posztindusztriális társadalom alapja és működési feltétele az informatika. Ezért a két kifejezés (posztindusztriális és információs) lényegében – vagy legalábbis sok mindenben – fedi egymást. Tudjuk, hogy az ipar és a mezőgazdaság helyett már régóta a szolgáltatás a vezető ágazat, hogy míg az ipari társadalomban a gazdaság központi eleme a tőke és a munka volt, addig a posztindusztriális társadalomban az információ és a tudás dominál. Webster itt is Bell nézetét veszi át, aki szerint a fordulópontot az jelentette, hogy míg az ipari társadalom kialakulásában szerepet játszó legfontosabb tényező az energiaforrások és a gépeszeti technológia kombinációja volt, addig a posztindusztriális társadalom stratégiai erőforrása az információ és az elméleti ismeretek.

A térszerű meghatározásnál Webster az információs hálózatokból indul ki. Világunkban a térszerű határok elmosódtak,

a távolság virtualizálódott, a földrajzi távolság egyre kevésbé számít. Ebben a kontextusban az a kérdés, hogyan határozható meg az információ, az áramlás sebessége. Webster itt utal a 2007-től kezdődő pénzügyi válságra, amely az információs társadalom sajátosságait felhasználva, határokat átlépve, gyakorlatilag futótűzként terjedt el a világon. Gondoljunk csak a pénzmozgásokra: ezek valójában csak számok a számítógépeken, melyek egyik gépről a másikra futnak, egyik országból vagy kontinensről a másikba, másikra. Sokszor nagyon nehéz lenne megmondani, hogy mögöttük tényleg van-e fedezet (áru, munka, arany). Nem véletlenül beszélünk globális, nemzetek feletti információs társadalomról. Ebben a diskurzusban a nemzetközi kommunikáció, a nemzetek fölötti szabályozás és a multikulturalizmust elősegítő migrációs folyamatok és a globális tudásmenedzsment kérdései is összeérnek.

Végül, a kulturális meghatározás a mediatizált világra utal, arra, hogy bárhol legyünk is a világban, a média mindent behálóz. Már nem csak azokra az információkra figyelünk, melyeket fontosnak vélünk: *„Egyre több az információ, és egyre kevesebb a jelentés”* (Jean Baudrillard); vagy *„Minden tudás információkból áll, ha ez az igazság, akkor az információs világ a tudás világává válik, de ez csak a minőségi információk áramlása esetén lehet evidencia”* (Németh Dezső). Ez a virtuális valóság kora, melyben az egyén egyre kevésbé lehet biztos abban, mi a valóság, és mi a virtualitás. Mindez hatást gyakorol a kultúrára, a politikára és a hétköznapi életre is.

Theodore Roszak szerint az információ kvantitatív mérésével párhuzamosan nő a meggyőződés, hogy egyúttal a társadalmi élet is változik. Mindazonáltal Webster szerint a lényeg nem ez. Emlékeztet a *hálózatársadalom* fogalmát megalkotó Manuel Castells gondolataira. A hálózatba

tömörülés az emberi együttélés új módja, ahol az információ hálózatba szervezett előállítása, tárolása, feldolgozása, előhívása játssza a legfontosabb szerepet. Ezek a változások minőségileg is megváltoztatják az emberek közötti viszonyokat – nem véletlen a hálózat kutatás robbanásszerű fejlődése. A hálózaton belül, bizonyos szabályszerűségeken mentén haladva juthatunk el az egyik ponttól a másikig. Ez Castells szerint a társadalomra is igaz: az információs társadalomnak létezik egy alapvető struktúrája, hálózati logikája, amely megmagyarázza a hálózati társadalom elvének működését.

Webster – Anthony Giddens, Herbert Schiller és David Harvey nyomdokán – arra figyelmeztet minket, hogy minden haszna mellett az információs társadalomnak megvannak (és egyre inkább láthatók) a veszélyei is. Gondoljunk csak az orwelli utópiára, mely a 21. század második évtizede vége felé egyre kevésbé tűnik utópiának: bizonyos tekintetben már meg is haladtuk az ott leírt, az embereket befolyásoló, irányító, engedelmes biorobotokká átalakító technológiát és társadalmi rendszert. Pszichológusok serege kutatja, milyen hatást gyakorolnak a felnövekvő generációkra az információs hálók, a telekommunikációs eszközök, a komputerizált világ – és a kutatási eredményeik nem igazán megnyugtatók. Sokak szerint kialakulóban van, vagy már ki is alakult egy olyan generáció, amely lényegében kétféle valóságban éli életét: egy, az általunk ismert hétköznapi valóságban és egy virtuálisban.

Az információs társadalom megváltoztat mindent, még magát a tudás definícióját is, továbbá azt is, hogy milyen jellegű tudásra van szükség, milyen legyen az oktatás, mik legyenek az iskolai követelmények. Felesleges, vélik egyre többen, sőt káros az információk tömegének fejben tárolása, inkább a szükséges, fontos adatok gyors megtalálására kell felkészíteni a tanulókat. Mára Moore törvénye (az integrált áramkörök összetettsége 18 hónaponta megduplázódik) is meghaladottnak számít: a megduplázódás a tapasztalatok szerint már csupán egy év. A fejlődés ráadásul nemcsak mennyiségi, hanem minőségi is. Előrehaladott kísérletek folynak a kvantum- és az organikus, már nem bináris műveletekkel operáló számítógépek előállítása terén. Világunk, társadalmunk, sőt maga az ember is tíz–húsz éven belül, akár a felismerhetetenségig megváltozhat.

Láthattuk, hogy bonyolultsága, összetettsége és mindenre kiterjedő volta miatt nehéz pontosan meghatározni az információs társadalom fogalmát. A könyvben tárgyalt meghatározások, amint az egy pártatlan műtől elvárható, segítenek abban, hogy az olvasó maga dönthesse el, melyik értelmezéssel ért egyet. Talán ahhoz is támpontot nyújthat, hogyan viszonyuljunk ehhez az új, merőben más társadalomhoz, kapcsolatrendszerhez. Mert korunkban igazi paradigmaváltás zajlik, amely talán csak a paleolitikumból a neolitikumba vezető átmenethez vagy az ipari forradalom és a kapitalizmus kialakulásának korához hasonlítható.